

ЖИЖА
ЦВИЈОВИЋ

Велике српске љубави

■ Laguna ■

Садржај

СРБИЈА ПРЕ ТУРАКА 9

1. Стефан Урош Први и Јелена Анжујска 11
Долина јорјована крије ѿајну
2. Цар Душан и царица Јелена 24
Љубав ѿод царским ѿлашћом
3. Оливера Лазаревић и султан Бајазит 36
Православна кадуна миљеница ѿурској сулћана
4. Проклета Јерина и деспот Ђурађ Бранковић 48
Последње свейло срјске државе
5. Бановић Страхиња и Љуба Анђелија 58
Ојроси неверсћва као доказ љубави

УСТАНИЧКА СРБИЈА 65

6. Хајдук Вељко и Чучук Стана 67
Мала-велика жена великој јунака
7. Карађорђе и Марија из Бруснице 76
Вождова велика ѿајна

СРБИЈА ОД ДРУГОГ УСТАНКА ДО УЛАСКА У КРАЉЕВИНУ 83

8. Књаз Милош и Јеленка Хербез 85
Од благиа и шрња до звезда
9. Кнез Михаило и Катарина Константиновић 97
Недозвољена љубав рођачке крви
10. Чедомиљ Мијатовић и Елодија Лотон 109
Дуја љубав различитих светиова
11. Драга Машин и Богдан Поповић 119
Жуће руже за њено венчање
12. Илка и Јеврем Марковић 129
Осветиа као једини моћив за животи
13. Лаза Лазаревић и Ана Гутјар 138
Неспојиви светиови Србина и „Швадице“
14. Лаза Костић и Ленка Дунђерски 149
„Ојросити, мајко, много сам їрешан...“
15. Милица Стојадиновић Српкиња и Љуба Ненадовић . . 157
Догир две самоће
16. Војислав Илић и Милева Јакшић 164
Ојасна вајира їрешне љубави
17. Вук Караџић и Ружа Тодорова 172
Чистиотиа и незаборав завичаја
18. Владислав Петковић Дис и Христина Павловић . . 181
Породична срећа развејана рајним олујама
19. Бранко Радичевић и Мина Караџић 188
Љубав у сенци болесити и смртити
20. Јелисавета Начић и Лука Лукај 196
Љубав иза лојорске жице
21. Милева Марић и Алберт Ајнштајн 205
Два їенија од стїрасити до суровосити

КРАЉЕВИНА ИЗМЕЂУ ДВА РАТА 217

22. Аница Савић и Хасан Ребац 219
„И да се њоново родим, ојетѝ дих само ѝеде волео“
23. Ита Рина и Миодраг Ђорђевић 227
Холивуд је осѝао далеко
24. Ксенија Атанасијевић и Бранислав Петронијевић . . 237
Изузеѝна жена у ѝоѝреином времену
25. Лујза Крикнер и Живојин Мишић 249
Велика љубав у ѝеишким временима
26. Јован Дучић и Јованка Јовановић 257
Песник и „Жена већа но све жене“
27. Алекса Шантић и Анка Томлиновић 266
Живоѝ од жала и незаборава
28. Милош Црњански и Вида Ружић 273
Пољски цвеѝ у сенци великоѝ храсѝа
29. Војислав Илић Млађи и Даринка Симоновић . . 280
Убио је оно иѝио је волео

ОКУПАЦИЈА И ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ 287

30. Слобода Трајковић и Иво Лола Рибар 289
Љубав већа од живоѝа
31. Олга Нинчић и Авдо Хумо 297
Не ѝосѝоје идеја ни идеал које људи неће ѝоквариѝи

САВРЕМЕНИЦИ 307

32. Иво Андрић и Милица Бабић 309
Јелена, жена које нема
33. Дарка и Меша Селимовић 318
Тврђава која одолева

34. Оља Ивањицки и Леонид Шејка	326
<i>Оїледало љубави</i>	
35. Хаша Сингер и Васко Попа	333
<i>Живот од ситихова и снова</i>	
36. Беким Фехмију и Бранка Петрић	338
<i>Блајослов чији је њејео однела река</i>	
37. Милена Дравић и Драган Николић	345
<i>Образ уз образ до њоследњеї даха</i>	
38. Лив Улман и Драган Бадић	352
<i>Љубав и друїи демони</i>	
39. Матија Бећковић и Вера Павладољска	359
<i>Љубавна ѡромаја између две звезде</i>	
40. Петар и Вера Лубарда	368
<i>У мрежи лейоїе, шарма и демона</i>	
Шарени калеидоскоп љубави.	379
Библиографија	385
Биографија.	387

**СРБИЈА
ПРЕ ТУРАКА**

Стефан Урош Први и Јелена Анжујска

❖ Долина јорјована крије шајну ❖

На једну велику љубав и жељу да угоди својој лепој невести господског порекла и данас имамо спомен. То је долина реке Ибра, која води до старе српске престонице Рашке, а зову је Долина јоргована.

Када се Јелена Анжујска упутила са свадбеном поворком ка граду Расу, где се на двору Дежева удала за српског краља Стефана Уроша, морала је да превали повелики пут кроз земљу коју први пут види. Ту ју је на двору нестрпљиво очекивао њен будући муж, кога историја још памти и као Уроша Великог или Уроша Храпавог. (Надимак Велики је добио јер је унапредио државу заједно са овом младом коју је чекао, а Храпави јер је као млад прележао богиње, које су му оставиле ожиљке на лицу. Нису то били велики

ожиљци. Био је стасит и лепих црта, па су се те неправилности губиле у целокупној његовој појави, али деца могу да буду окрутна, а тај надимак понео је у детињству.)

Знао је Урош да његова будућа супруга долази из другачијег света – богатијег, сјајнијег, уређенијег. Рођена је у Палерму 1230. од богатих родитеља. По оцу је у сродству била са краљем Лујем IX и напуљско-сицилијанским краљем Карлом Анжујским, па јој је одатле презиме, мада се не зна тачно ко су јој били родитељи. У њеном житију помиње се да су били „рода племенита и господскога“. У средњем веку била је веома честа појава да жене помињу само уз мужа и колико је то било неопходно, или као мајку неког владара. Саме жене нису имале удела у политици, нису ратовале, па су и помињане само када би испуниле неку од својих улога: удају и рађање детета.

Јелена није све време живела са родитељима, него је прешла у Будим код тетке која је била удата за мађарског краља Андрију. Тамо је и испрошена и оданде је кренула пут Раса.

Знамо да је брак уговорен доста раније и да је младожења имао времена да оствари своју замисао да се двор и његова земља прикажу у што лепшем светлу. Краљ је наредио да се целим путем, којим је требало да прође будућа краљица са својом свитом, засаде плави и ружичасти јорговани. Знало се да Јелена воли то цвеће и да јој у Венецији купују парфеме са мирисом јоргована, па је краљ Урош хтео да његова изабраница, и пре него што стигне до њега да јој се он закуне на љубав и верност, схвати шта он то осећа према њој по јоргованима посађеним у њену част.

У оно време владари су врло ретко виђали своје невесте пре венчања. Бракови су се склапали из политичких и династичких разлога, а не из љубави, и није се постављало питање виђања младенаца пре брака. Младе су долазиле покривене велом, како је доликовало девојци којој је било стало до морала и васпитања, често је тренутак подизања

вела пред олтаром био и први тренутак радости или разочарања, што је зависило од очекивања и изгледа младенаца.

Тако је и Урош први пут видео своју младу кад је подигао вео док су стајали пред свештеником и захвалио богу што су гласови које је добио о Јелени тачни. Била је лепа. Да је паметна и образована, одавно је био обавештен, сви су хвалили њено знање четири језика и музицирање, али ништа краљу није било толико важно колико да је краљица лепа. Није била срамежљива и није обарала поглед, гледала га је право у очи и он је знао да је њен и божји заувек.

Још као дечаку живот му је искомпликовао отац Стефан, први српски крунисани краљ, који је зато носио надимак Првовенчани, јер је мењао жене према политичким потребама.

Прва жена његовог оца била је принцеза Јевдокија, синовица византијског цара Исака II, која се као принцеза из царске куће удала за Немањића. За време њеног боравка у Србији догодиле су се велике промене на византијском двору. Њен отац је искористио прилику када је његов брат, цар Исаак био у лову да придобије војску на своју страну, те је направио пуч којим је дошао на престо као цар Алексије III Анђео. Нешто од тог вероломног карактера изгледа да је наследила и његова ћерка заједно са охолошћу једне принцезе царске крви.

Брак је потрајао десет бурних година, током којих су се тада жупан Стефан и његова царска млада стално свађали. Она је њега оптуживала да много пије и да је вара са дворкињама, а он се на то није обзирао. Владар може да ради шта хоће. Ко је неком владару забранио пиће и жене?! Ова његова жена мисли, ако је царског рода, да може све и да јој је све дозвољено! Јевдокија је неко време трпела такво понашање, а онда је одлучила да узврати мужу неверством. Није знала да, нарочито у земљи у којој се удала, оно што је дозвољено владарима, њиховим женама није. Ухваћена је у

неверству, а Стефанов бес био је толики да ју је скинуо само у доњу хаљину и такву, готово голу, протерао из Србије. Да није била царскога рода, прошла би и горе, али византијском цару се не може утамничити или убити ћерка, па макар и неверна. Од тада је прошло доста времена, али су на двору још биле живе приче о скандалу и срамоти Јевдокијиној.

Јевдокија је Стефану родила двоје деце, сина Радослава и ћерку Комнину. Никада није прихватила нови дом као свој и сина је подизала тако да се осећа више као Грк него као Србин. Како је била вишег порекла од свог мужа, то је стално истицала и свест о томе је пренела и на своју децу.

Какав год да је био као муж, Стефана је дубоко потресло женино неверство. Да ли због љубави или повређене сујете, или због срамоте пред двором, тек, дуго је био осамљен и разочаран. Касније је записао: „Часна жена у дому мужа свога дража је од сваког бисера и драгог камена.“

Друга Стефанова жена била је Бугарка, блиска рођака бугарског краља Калојана, који је штитио Стефана и код кога је он био на двору неко време када је његов стриц Вукан преузео престо. Бугарски краљ био му је и савезник у рату против Угара, који су стално нападали и којима је Рашка била зацртана мета. Са њом је жупан добио двојицу синова, Владислава и Предислава. Предислав је био тих и повучен на мајку, рано се замонашио и живео духовним животом. Касније је постао и архиепископ српски, познат као Св. Сава II. Владислав је био сушта супротност и са њим је Урош водио битку око престола нешто пре него што се оженио. Та друга жена била је сенка на двору, тиха и повучена, није учествовала чак ни у дворским догађањима, па јој ни име није забележено. Није много волела што су је удали против њене воље, па се није истицала ни у добром, ни у лошем. Као да је живела зато што мора. Чак ни деца је нису тргла из меланхолије. Можда је била и болесна, јер је млада умрла. Тужно је што ни рођење два мушка детета, од

којих је једно било и владар неко време, није било довољно да јој се негде запише име.

Највећа жеља његовог оца Стефана била је да постане краљ, да добије круну и влада краљевством. Пошто од патријарха, који је био у Константинопољу, није могао да очекује круну с обзиром на то да им је отерао принцезу, а и желео је савез са неком западном земљом због Угара, затражио је од папе краљевску круну. Папа је то одбио управо зато што је био добар са Угарском, која се томе противила. Онда се Стефан окренуо пријатељству са Млетачком републиком и, како је био удовац, затражио је руку Ане Дандоло, унукe млетачког дужда Енрика Дандоло. Породица Дандоло била је једна од најстаријих и најчувенијих венецијанских породица. Из њених редова били су људи на високим положајима а стриц Енриков био је патријарх, што је био највиши црквени положај у Венецији. Срећна је околност да је папа Иноћентије III умро, и да га је наследио папа Хонорије III, у пријатељству са кућом Дандоло, што је Стефану обезбедило краљевску круну и он је постао наш први краљ овенчан круном, Стефан Првовенчани.

Брак његових родитеља био је плодан, мада није било велике љубави ни хармоније. Прво, постојала је велика разлика у годинама, она је била врло млада девојка а он мушкарац од педесетак година, са два брака и четворо деце. Друго, размажена и на луксуз навикнута, одрасла је у Венецији, која је била средиште уметности, забаве, политичког и културног живота, Венецији поплочаних улица и високих кућа, канала и гондола, толико различитој од брдовите, копнене земље у коју је дошла. Истина, била је краљица, што је донекле надоместило забавни начин живота који је водила, али њену Венецију ништа није могло у потпуности да замени. Осим тога, замерала је мужу што није одржао обећање дато папи када је од њега добио круну: да ће се одрећи шизме и прихватити католичку веру.

Рођење сина мало је испунило празнину коју је осећала. Врло брзо после Уроша родила се ћерка Ранијера. Како је била обавезна да сину као носиоцу лозе да српско име, за ћерку је могла да одлучује сама и дала јој је име по свом оцу, Ранијеру Дандолу, који је погинуо још кад је била девојчица.

Урош је био веома везан за мајку, која је сву љубав, које је остала жељна, усмерила на своју децу. Краљ Стефан умро је, а да га Урош није добро ни запамтио јер је имао свега четири године. Тада на престо ступа његов полубрат Радослав, први син од мајке Јевдокије, која је протерана из Србије. Крунисао га је у манастиру Жича његов стриц, Свети Сава.

Ни народ ни двор нису волели Радослава. Његова мајка, која није волела Србију, подизала га је причајући са њим грчки, учила га је и васпитавала тако да се више осећао Грком, и то до те мере да се и на српским документима потписивао на грчком, па је чак као презиме наводио мајчино Дука, а не Немањић. Оженио се византијском принцезом, ћерком цара Теодора I. Он и његова жена живели су у свом свету. Нису ни деце имали. Како није био прихваћен док је био сам, тако се и са женом још више изоловао од власти и двора. Зато га је, кад је стасао Владислав, Урошев полубрат из очевог другог брака, са бугарском принцезом, збацио с престола када је дошао моменат за то. А он је наступио јер је пошао за својом женом, под чијом је емотивном влашћу био у потпуности. Као син и муж грчких принцеа, и сам је више био Грк. Против њега се побунио брат по оцу Владислав, који је имао и подршку многих властелина. Заједно са женом Радослав бежи прво у Дубровник, а затим у Драч код деспота Михајла II Анђела. Тамо га оставља његова жена, за коју кажу да је била неверна и његова велика срамота. И тада, када га је оставила, то је било због другог човека, „неког Француза“, како наводе

историјски извори. За Радослава важи да је, од свих владара Србије, био под највећим утицајем супруге.

Владиславу је краљевање одувек било жеља. Да би обезбедио помоћ Бугара, оженио се Белославом, ћерком бугарског цара.

Свих тих година Урош се ослањао на савете и тиху подршку своје мајке, која није губила наду да ће њен син сести на престо једног дана.

Властела и народ су испочетка прихватили Владислава, али се он удаљио од њих везујући се превише за Бугарску. Преврат и криза у Бугарској, када је остао без заштите моћног таста, били су моменат када властела бира Уроша за краља. Борба за престо трајала је годину дана и Владислав је изгубио. Урош га је прво утамничио, али су се браћа помирила и Владислав је добио и неке територије на управљање.

Тек када се устоличио на престолу и спровео неке важне подухвате који ће економско и војно оснажити његову државу, Стефан Урош одлучио је да се ожени. Мајка је већ слала доушнике по разним дворовима да се распитују о кандидаткињама јер је Урош био избирљив и никако није желео да замрси свој живот са више жена и децом из разних бракова. Тачно је знао шта хоће: лепу и пријатну жену, из добре породице, али не више по пореклу него што је његова јер је видео из примера свога оца и полубрата да царске ћерке замишљају да царују и у мужевљевој кући. Одређена разлика у друштвеној летвици могла је да постоји, али искључиво у његову корист.

Тако је избор пао на Јелену Анжујску, али он није потврдио одлуку док није видео њен кришом направљен портрет. Ипак је лепота жене оно што мушкарца држи заинтересованим, а он није желео да му пажњу привуче нека лепа дворјанка, коју би сигурно запазио да му је жена ружна. Озбиљан и систематичан, питање своје женидбе није могао да реши без детаљних припрема. Када је видео слику лепе

девојке у свили и са бисерима, знао је да ће се за њу везати и да неће пожелети другу.

Иако уговорен, овај брак био је испуњен љубављу и хармонијом. Млада краљица Јелена је свим срцем пригрлила свој нови живот. Њен муж можда није био углађен и префињен као господа у земљама из којих је долазила, али је његова мушка појава све надокнађивала. Такав какав је био – краљ кога су поштовали и прибојавали га се – према њој је био пажљив и нежан, није крио колико је очаран образовањем и лепотом своје жене.

Краљица Јелена није се директно мешала у државне послове и није одлучивала, али је њен утицај на мужа, а посредно и на целу земљу био огроман. Како је долазила из земаља које су имале развијено занатство и привреду, и многе ствари другачије уређене, предочавала је Урошу предности таквог начина вођења државе, а он је то прихватао. Тешко да се могла наћи образованија и ученија глава од њене, ни мушка, а камоли женска.

Сматра се да је под њеним утицајем процветала трговина са Дубровником, да су оданде дошле неке занатлије које су продавале своју робу, али су и узимале слуге и шегрте из народа, те се тако развијало занатство. Сребро, олово и бакар су биле руде које се добро плаћају а налазишта у Србији је било, па је краљ довео немачке рударе, који су имали више знања и напредније алатке. Државна каса почела је да се пуни од развитка привреде, а не од плена из ратова, што је представљало велики напредак. Велика је вероватноћа да је на Јеленин наговор одлучио да унајми плаћену војску састављену од странаца којима је то био позив. На тај начин ослобођено је много мушке, радно способне снаге, млади и здрави мушкарци који су могли да обрађују земљу а не да буду у војсци док оранице стоје запарложене. Уз занатство и рударство развијала се и пољопривреда, те је држава почела да дише и напредује.

Од исцрпљене, ратовима и унутрашњим сукобима израњављене земље, постала је развијена и економски оснажена. Оживљавање државе и сређивање финансијских прилика омогућило је развој уметности, за шта је директно била заслужна краљица. Она је помагала сликаре, зидање и поправљање цркава и манастира, основала је дворски црквени хор, често је позивала музичаре да гостују на двору.

Све то Јелена је постизала уз обављање свих материнских и домаћичких дужности које је добила када је ступила на двор. Венчање је било 1250, а први син, Драгутин, рођен је 1251. Две године касније краљевска породица увећала се за још једног члана, сина Милутина, а после њега родио се и Стефан, али је он мајци био велика туга јер је умро као дечак. Затим су се родиле две ћерке. Старија, Брнча, касније удата за жупана Ђурђа, и још једна, којој име није забележено јер се није удала.

Краљ Стефан Урош знао је да је направио сјајан избор када је изабрао Јелену Анжујску за жену. Она није имала мана. Народ ју је одмах заволео јер је била љубазна и доброчинљива. На двору су је поштовали јер није правила ни трпела сплетке. Иако католикиња, поштовала је православну веру и у неком тренутку (не зна се тачно када се то десило) прешла је у православље. Лако је било волети једну тако изузетну особу. Краљ је био срећан човек и владар, стабилна породица са живом и добром децом, земља која напредује. Због тога су га други владари више уважавали. Он увиђа да су се неки кнежеви превише осилили и зато је кнежевима Дукље и Хума одузео територије дате им на управљање. Тежећи ка потпуној централистичкој власти, уклања потомке кнеза Мирослава у Захумљу и потомке краља Вукана из Зете. Укида звања великих кнезова и коначно заводи своју централистичку власт, што му је и био план када је те реформе започео. На документима се

потписује као Стефан Урош I, помоћу Божјом краљ све Српске земље и Поморске.

Прво значајније неслагање, када му се Јелена успротивила и радила против његове воље, било је у вези с Дубровником, са којим је имао сталних тешкоћа. У свим тим чаркама она није стала на његову страну, већ на страну Дубровника, што је Стефану било несхватљиво. Сматрао је да жена, коју толико воли и поштује у свему, не може њему да ради иза леђа. Урош I је проширио државну територију на југ и север и увек је желео да присвоји Дубровник, али су његови планови пропадали због Јелене. Чак је у једном тајном писму обећала Дубровнику да ће их обавестити ако краљ крене са војском да их осваја. Једном је Урош I то и покушао, али су Јелена и Млеци стали на страну Дубровника и приморали га да одустане.

Уроша I посебно је поразило што се знало да се Белослава, некадашња бугарска принцеза, жена бившег краља Владислава, његовог брата, склонила у Дубровник и оданде је стално ковала завере против свог бившег девера. (Јелена и Белослава биле су јетрве.) Пошто је Јелена штитила Дубровник, деловало је као да је на страни своје бивше јетрве, или се Урошу тако чинило.

Он није увиђао да је са годинама постао прилично саможив, прек и непопустљив. Био је одувек човек чврстог става и чврсте руке, што је показао дошавши на власт и одржавши је без ичије помоћи, ослоњен само на своју снагу и разборитост. Још чудније је што је одувек био човек частан и од речи, али сада је и ту своју особину довео у питање.

Када се женио његов најстарији син Драгутин, испросио је мађарску принцезу Каталину. Том приликом Урош је обећао да ће неке територије дати сину на управљање. Обичај је био да отац, краљ, даје неку земљу сину као младом краљу да стасава и вежба се за преузимање престола када за то дође време. И Стефан Урош је то обећао Драгутину,

али никако није хтео да реализује. Младост је нестрпљива а старост убеђена да све зна најбоље, па су се односи оца и сина значајно погоршали. Испочетка су се Јелена и тадашњи српски архиепископ Јанићије трудили да изгледе ствар и помире оца и сина, али је све било узалуд. Обојица су били одлучни да истрају, ниједан није попуштао.

Драгутин је био под великим утицајем своје жене Каталине, охоле и славољубиве, која је изгарала у жељи да постане краљица. Државна политика често се кроји у брачним креветима, а Каталина је знала како да искористи свој. Договорили су се и позвали њеног брата, мађарског краља да им помогне да свргну Уроша I. Чак су успели да придобију и један део племства обећавајући велике награде.

Увек постоји Јуда који ће за кесу дуката да стане на погрешну страну и учини издају. Тако се Драгутин са великом војском послатом од Мађара и нешто Срба, који су му се придружили, упутио да свргне оца.

Две војске сукобиле су се код Гацког 1276. Значајно јача Драгутинова војска потиснула је очеву и он се повукао дубоко у Хум. Драгутин га није даље јурио, него је отишао у двор да устоличи себе и нову краљицу. Стефан Урош I се опростио од својих присталица и одмах замонашио као калуђер Симон.

Није дуго био у монаштву. После годину дана је умро сâм у монашкој ћелији. Био је мај и кроз ваздух га је нападао опојни мирис јоргована, некада веома драг, а сада тако болан. Тако је моћни краљ, који је унапредио своју земљу, доживео да умре у њој на голом поду у ћелији. Својим синовима пружио је војничко образовање да би се један дигао против њега, да би један поверовао да му страни краљ, шурак, жели више добра него рођени отац. Дочекао је и да његова вољена жена, за коју би окренуо небо и земљу, није много учинила да се преврат не догоди. Приклонила се сину. Материнска страна срца претегла је над супружанском.

Довољно туге да са њом не може да се живи.

Драгутин је успоставио власт и дао на самостално управљање својој мајци територију од Ибра до Приморја са Зетом и Хумом. Део територије дао је брату Милутину а северне делове оставио је себи.

Тамо где је Јелена владала, завладали су мир и напредак. Била је права владарка, само није имала војску. Њену земљу штитио је син Милутин. Она се посветила економском напретку и просветитељству. Поспешивала је развитак занатства и рударства, ковала сопствени новац. Увозила је житарице јер земља није могла да прехрани све становништво, те је део тога давала сиротињи. На двору у Брњацима на Ибру, где је раније био летњи двор Немањића, боравила је највише и тамо је основала прву женску школу. Окупљала је девојчице без родитеља и пружала им не само дом него и образовање. Училе су да воде домаћинство, да везу, да се лепо понашају, али и да читају, а после им је налазила мужеве да их уда. Она сама је имала велику библиотеку и дописивала се са виђенијим људима свога времена, чак и са папом, који ју је веома уважавао. Неку годину после смрти мужа Јелена се замонашила у Цркви Светог Николе у Скадру, али је наставила да живи у Брњацима ништа раскошније ни удобније него да је била у манастиру. Живела је аскетским животом, са прохтевима сведеним на минимум. Бригу су јој задавали синови који су се борили око престола, али су се после година непријатељства ипак измирили и дошли јој заједно у посету.

Јелена Анжујска Немањић била је изузетна жена, која је водила исти такав живот. Са мужем је владала 26, а самостално 37 година. За собом је оставила многа добра. Нека је однело време, а нека су остала у камену – многе цркве и манастири, и католички и православни. Она је схватала да је и једно и друго пут до Христа, само су га људи учинили различитим.

Умрла је једног хладног фебруарског дана 1314. у свом двору и одмах је пренесена у своју задужбину, манастир посвећен Благовестима у селу Градац.

Проживела је са Стефаном Урошем 26 година брака, у ком су створили завидну државу и породицу. Читавог живота су бодрили и подржавали једно друго, али пред сам крај су се разишли. Остало је нејасно да ли је син Драгутин томе био узрок или су се покидале нити које су их тако дуго спајале. Кад жена воли човека правом љубављу, она воли и све његово, па тако је и Јелена овој земљи доста добра оставила, а то не би могла да није волела њеног краља, свога мужа. У српској средњовековној историји је једина жена о чијем животу је написано житије. Архиепископ Данило II пише о њеним врлинама, мирном карактеру, љубазности и побожности, поштовању нове вере коју је прихватила. Била је краљица коју је народ волео, као што ју је волео и њен краљ.

Шта се са њима догодило на крају, да ли их је раздвојио властољубиви син, вољени првенац, кад се дигао против оца, а мајка није могла да му се супротстави? Јелена је дуго живела после мужа, али никада није рекла, нити записала нешто о томе. Можда је строги испоснички живот, који је водила, био покора за једини тренутак када није стала уз мужа? Да ли је прече бити супруга или мајка? Која страна срца претегне када муж и син постану непријатељи један другом у борби за престо? А власт је аждаја која прождире оне који је обожавају и не признаје ни род ни закон.

Раздвојене животом ни смрт није спојила. Стефан Урош сахрањен је у својој задужбини у Сопоћанима, а Јелена у својој. Можда су у неком другом облику живота опет заједно над долином јоргована. Ко може са сигурношћу тврдити да то није тако?